HET FRATERHUIS OF COLLATIEHUIS OP DE JERUZALEMSTRAAT

J. H. CARLIER

In de schutse van de majestueuze St. Janskerk, van dit machtige bouwwerk slechts gescheiden door het oostelijke pand van het oude kerkhof, verrees in verschillende perioden van de 15de eeuw aan de Jeruzalemstraat het gebouwencomplex van het Collatiehuis, ook wel het Fraterhuis genaamd.

Aan de noordzijde werd het in sobere stijl opgetrokken gebouw ingesloten door de St. Paulus- en aan de zuidzijde door de Jeruzalemskapel. Aan de achterzijde op de Groeneweg lagen de uitgestrekte terreinen van het Catrijnenklooster en van het Cellebroers-Convent, terwijl aan de zuidzijde op de Spieringstraat het Margrieten-Convent de insluiting voltooide.

Met de omringende stille, dromerige grachtjes of „zijlen", hier en daar overwelfd door schilderachtige stenen toogbruggetjes vormde dit stadsdeel een treffend harmonisch geheel, dat een merkwaardig juist beeld gaf van een typische, laat-middeleeuwse stadswijk.

De stichting van dit Collatiehuis staat in nauw verband met de godsdienstige herleving, die zich in het laatst der veertiende eeuw, vooral onder de machtige invloed van Geert Grote en zijn volgelingen, meer speciaal in de Gelderse IJselstreek, openbaarde.

Deze beweging, door de tijdgenoten bestempeld met de naam van „de moderne devotie", had ten gevolge, dat zich in verschillende plaatsen van het oosten, later ook in het westen van ons land, kringen vormden van mannelijke of vrouwelijke personen, die een gemeenschappelijk religieus leven leidden, zonder echter bindende kloostergeloften af te leggen. Deze personen kregen daarnaar de naam van Broeders of Zusters des Gemenen Levens. Als een der eerste volgelingen van Geert Grote wordt o.a. Hendrik Voppensz. van Gouda genoemd.

Sommige van deze gemeenschappen namen later de Derde Regel van St. Franciscus (een korte samenvatting der Evangelische voorschriften) als levensregel aan en werden daarnaar „Tertiarissen van St. Franciscus" genoemd.

Ook hier in het westen was het streven van Geert Grote en

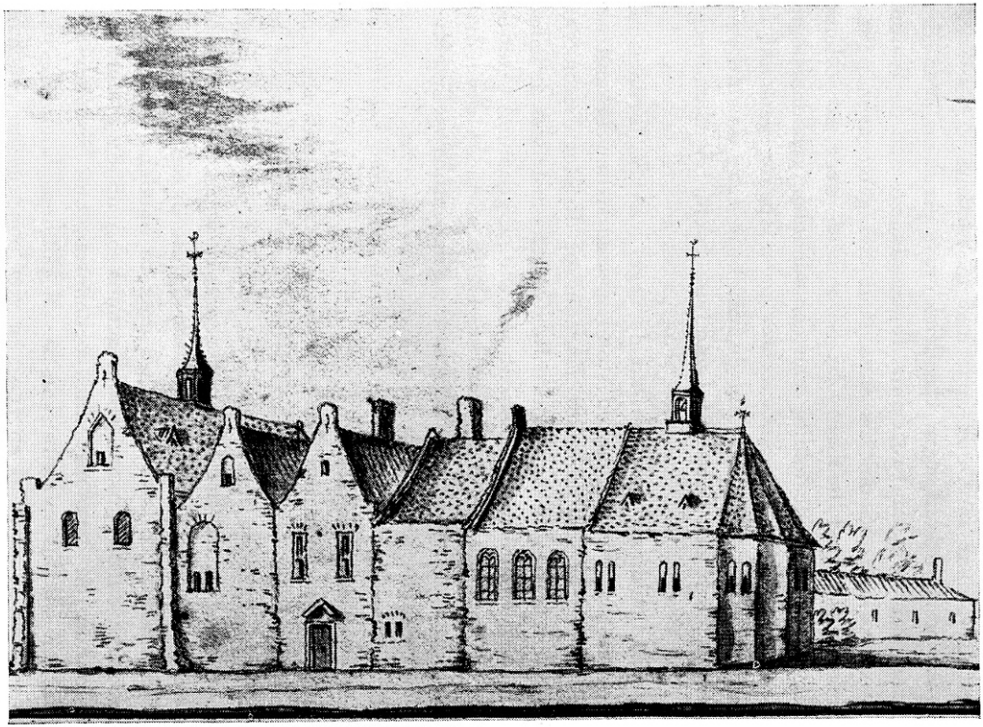

Het Fraterhuis of Collatiehuis aan de Spieringstraat (thans Jeruzalem-straat).
Naar een prent in het Stedelijk Museum.

zijn volgelingen niet onbekend gebleven. Meermalen trad de beroemde kanselredenaar vooral in de grote steden op, o.a. in Utrecht, Amsterdam, Leiden, Delft en Gouda.

Het eerste Fraterhuis in Holland werd op initiatief van het stadsbestuur aldaar in Delft opgericht in 1403.

Volgens het verhaal van Hendrick van Arnhem, een der latere rectoren van het Fraterhuis te Gouda, zouden de fraters reeds omstreeks 1406 ook in onze stad een gemeenschap van Tertiarissen gevormd hebben. Zij beschikten over een kleine kapel en zouden ook de leiding van een schooltje gehad hebben.

Deze eerste stichting schijnt echter geen opgang gemaakt te hebben, wat ten gevolge had, dat de fraters in 1417 de stad verlieten en zich in het naburige Land van Stein bij Haastrecht vestigden.

Te gelijker tijd verwisselden zij de regel van St. Franciscus met die van St. Augustinus en stonden sedert dien bekend als de Regulieren van het klooster Emmaus of de Regulieren van Stein. Ook in Schoonhoven hebben Regulieren omstreeks dezelfde tijd een dergelijk klooster gesticht „de Hem" genaamd. Met de Regulieren van het klooster Sion bij Delft vormden deze drie het z.g. Kapittel van Sion, waarin de gemeenschappelijke belangen besproken werden.

Bij hun vertrek uit Goude hadden de fraters hun bezittingen in de stad verkocht behalve een oud huis met een klein erf, gelegen aan de Spieringstraat (thans Jeruzalemstraat) dat bewoond werd door een Gouds priester, Dirck Florisz. Deze kende bij ervaring de ijver der fraterheren en daar er op heiligendagen na den middag in de St. Jan niet gepreekt werd, oordeelde hij dezen de meest geschikte personen om op die dagen een geestelijke toespraak of collatie voor het volk te houden.

Door deze overwegingen geleid schonk hij op 31 Mei 1425 zijn woonhuis en erve met alle toebehoren, ook zijn boeken, alsmede een jaarlijkse rente van zeven ponden, komende van een huis in de Wijdstraat en een van vier ponden van een huis op de Haven aan het Kapittel van Sion, waarbij bovengenoemde Regulierenkloosters aangesloten waren. Dit geschiedde onder voorwaarde, dat zijn huis op de Spieringstraat (de tegenwoordige Jeruzalemstraat) door twee of drie Reguliere priesters zou bewoond worden en dat deze na vespertijd een stichtelijke toespraak voor het volk zouden houden. Mochten de kanunniken niet meer in staat zijn deze voorwaarden na te komen, dan zou het huis

met de renten aan de H. Geestmeesters vervallen, mits deze zorgden, dat genoemde voorwaarden vervuld werden.

(Zie volledige acte van overdracht Walvis II bl. 139).

De moeilijke beginperiode.

Ingevolge dezer overeenkomst vestigden zich hier dan ook enige Regulieren uit Steyn in Gouda, die zich tot volle tevredenheid van het stadsbestuur van hun taak kweten, totdat de stad in 1438 door een hevige brand geteisterd werd, die ook de bezittingen der Fraters tot de grond verwoestte.

Ofschoon zij niet over voldoende fondsen beschikten, besloten enige heren uit het kapittel, aan wie de zorg voor het huis was toevertrouwd, tot de herbouw. De bouwkosten werden gedeeltelijk bestreden uit de verkoop van een aantal rentebrieven, die de stichter, Heer Dirck Florisz. hun geschonken had voor het onderhoud van het huis.

Bovendien verkochten ze een klein huisje aan de N. zijde van hun huis aan een vrouw Supina, die hun dit echter in 1463 tegen vergoeding van een lijfrente weer terugschonk.

Tengevolge van deze ramp waren zij echter in 1443 genoodzaakt volgens de stichtingsbrief hun bezittingen aan de H. Geestmeesters over te dragen. Deze overdracht geschiedde door de Prior van de Regulieren in den Hem, pater Nicolaes de Wit, en de Prior van het klooster Emmaus in het land van Steyn, pater Johannes Nicolaesz., die door het algemeen kapittel daartoe waren aangewezen.

(Zie volledige tekst Walvis II bl. 140, 141)

De H. Geestmeesters hebben nog getracht het werk der Collatiebroeders in stand te houden door telkens daarvoor prieters uit te nodigen, doch ten slotte dreigde de stichting door de aanhoudende mutaties ten onder te gaan.

Toen wendden de H. Geestmeesters zich tot *Hendrick van Erp*, rector van het Regulieren convent te Delft, die na vele onderhandelingen in 1445 besloot ook te Gouda een Fraterhuis te stichten en dit huis in te richten tot opleiding van geestelijken of clerici, een taak, die zeker niet licht was wegens het gebrek aan de nodige fondsen.

Hieruit is dan ook te verklaren, dat verschillende van zijn ordebroeders ernstig bezwaar maakten tegen de nieuwe plannen en de stichting eerst in 1446 op het colloquium te Zwolle (het

algemene kapittel der Fraterheren) werd erkend, echter onder voorwaarde dat Hendrick van Erp, die min of meer eigenmachtig gehandeld had, zelf de zware taak van het rectoraat te Gouda op zich zou nemen.

De reeds benoemde rector Johannes van Lochem moest dus zijn ambt neerleggen en *Hendrick van Erp* onder zeer ongunstige omstandigheden de moeilijkheden, die de nieuwe stichting met zich bracht, trachten te overwinnen.

Bij zijn vertrek uit Delft bestond zijn uitrusting slechts uit een weinig eenvoudig huisraad, dat hem werd meegegeven, terwijl hij in Gouda slechts de beschikking kreeg over enige geringe kerkelijke inkomsten.

Gedurende zijn rectoraat echter werd de arbeid der fraters in steeds ruimer kring bekend en kwam er ook meer voorspoed in het huis door de ruimere inkomsten, verkregen door het schrijven, verluchten en binden van boeken.

Tevens werd een begin gemaakt met de opleiding van jeugdig clerici tot de geestelijke stand. Deze opleiding bestond in aanvullend onderwijs, dat gegeven werd aan leerlingen, die de Stadsschool bezochten, terwijl later hun vorming tot het priesterschap in het fraterhuis voltooid werd.

Naar het voorbeeld van Geert Grote en Floris Radewijns, hebben de Collatiebroeders altijd een bijzondere zorg aan den dag gelegd voor deze taak en traden daardoor ijverig in het voetspoor van hun meesters.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat we later in de stadsrekeningen onder „Ghescenken" meermalen posten aantreffen van een feestgave aan priesters uit het Collatiehuys, die hun „eerste misse" hadden gedaan.

Nu er uitzicht bestond, dat door gunstiger omstandigheden het werk der Regulieren weer geregeld voortgang kon hebben, werd op aandrang van het stadsbestuur het Collatiehuis door de H. Geestmeesters aan de Collatiebroeders in eigendom overgedragen. Dit geschiedde „op Sint Thomas des Apostels avont 1447". (Zie volledige tekst: Walvis II bl. 141).

Ter voorziening in hun dagelijks onderhoud schonken de H. Geestmeesters aan de fraters tevens de inkomsten van het H. Geest-altaar in de St. Janskerk en een jaarlijkse rente van 14 Philippus schilden, waarmede het huis door de stichter, Heer Dirck Florisz., was begiftigd.

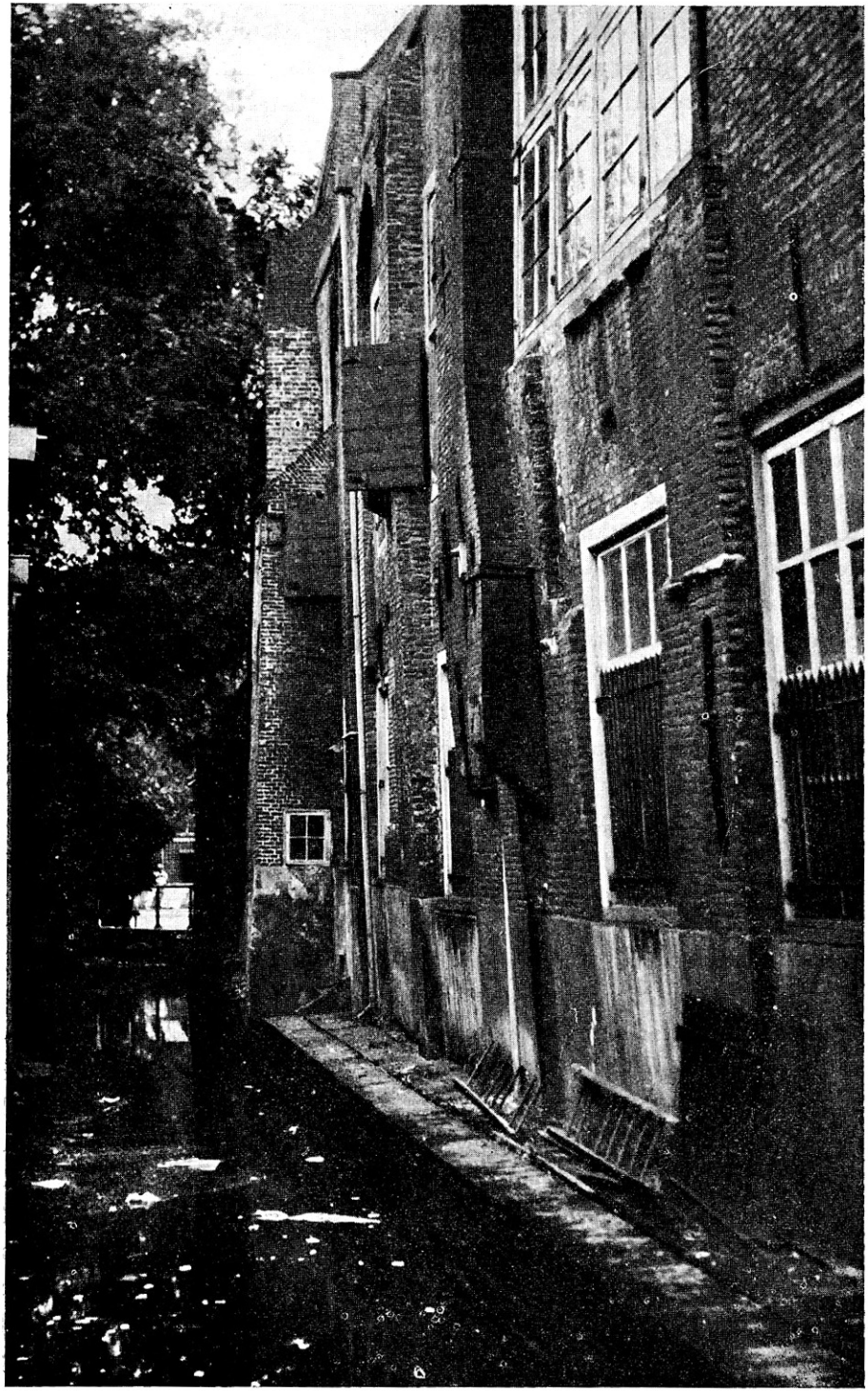

Kijkje op de Noordzijde van het Collatiehuis, nadat vele veranderingen waren aangebracht. Toestand bij de afbraak in 1943.

Heer Hendrik van Erp wordt geprezen als een zeer schrander man met veel doorzicht. Hij was ijverig en van een beminnelijk karakter. Bovendien bezat hij de gave van het woord, zodat hij graag door het volk gehoord werd.

Het was dan ook een zware slag voor het huis, toen van Erp in 1450 zijn ambt neerlegde, als pelgrim naar Rome vertrok en aldaar als Minderbroeder intrad in 't convent van Ara Coeli.

Zijn opvolger was *Johannes van Goch* uit het Fraterhuis te Amersfoort. Gedurende zijn rectoraat (1451—1454) werd de stichting door zware slagen van pestziekte en sterfgevallen getroffen, zodat hij ten slotte alleen overbleef en de stad verliet.

Het Collatiehuis, dat nu enige tijd geheel verlaten stond kwam opnieuw onder het beheer van de H. Geestmeesters. Het gilde der zeembewerkers stelde een bewaker aan van het gebouw, terwijl de rector van het Magdalena-convent op de Kleiweg de gewone voorgeschreven collaties hield.

Na verloop van twee maanden ging het Colloquium te Zwolle op dringend verzoek van de Goudse burgerij er opnieuw toe over zich te belasten met het zoeken van een nieuwe overste. Men meende ten slotte een geschikt persoon gevonden te hebben in *Johannes Voppens*, Gouwenaar van geboorte. Deze zou, dacht men, eer op de nodige ondersteuning zijner stadgenoten kunnen rekenen dan een vreemdeling.

Ook diens rectoraat was echter van korte duur. Wegens gemis van de nodige zelfstandigheid werd hij einde 1455 vervangen door *Hendrick van Arnhem* aan wiens beleid het te danken was, dat in 1456 het Goudse Fraterhuis in het Zwolse kapittel werd opgenomen.

Deze Hendrick van Arnhem bleek een zeer beleidvol bestuurder te zijn. Hij regelde de finantiën en schreef een overzicht van de geschiedenis van het Fraterhuis, dat echter niet geheel voltooid is, of waarvan het laatste gedeelte is verloren gegaan.

Gedurende zijn rectoraat nam het aantal bewoners van het Fraterhuis sterk toe, zodat met de kostleerlingen hun aantal ongeveer twintig bedroeg. Voor leslokaal moest men zich zelfs behelpen met een vertrek, waarin een bed was geplaatst voor de gasten, die daar nachtverblijf ontvingen.

Men was dan ook genoodzaakt in deze toestand verbetering te brengen, die verkregen werd door het inrichten van zes cellen of kamertjes op de bovenverdieping aan de zuidzijde.

De moeilijkheden bleven echter zo groot, dat omstreeks 1475

het huis weer aan de H. Geestmeesters werd overgedragen, die de rectoren van Delft, Deventer, Zwolle en Gouda met de leiding belastten.

In deze critieke toestand kwam enige maanden later een reeds lang gewenste verbetering door de fundatie van een weldadig stadgenoot, Armbout Gerritz., ten behoeve van „de arme clercken".

De arme clercken.

Uit de hierboven genoemde fundatiebrief van Armbout Gerritsz laten wij enkele van de voornaamste bepalingen volgen:

Wij scout, burgemeesteren, scepenen ende gemeen vroescap der stede van der goude oirconden ende kennen mit deze onsen tegenwoerdigen brieve, dat voer ons is gecomen Armbout Geritsz. ende heeft gegeven Jan Stempelsz. ende gherit veenman den eyghen van die husinge, die hy staen heeft in den groenenwech belegen mit arven tot behoeff der armer clercken, die daer inwonen sellen ten eewigen dagen om ter scoel te gaen op conditie ende manieren hier na bescreven.

In den eersten, dat dit huys staen sel onder die eerbaere fraters der conventen van sinte pouwels, genoemt dat collasiehuys, van sinte katrine, van sinte marie magdalene ende van sinte agnieten binnen onser stede voers. ende onder Jan Stempelsz ende gerit veenman off voergenoemt, die welcke een sonderlinghe toesien hebben sellen op dit huys ende die kinder voers.,

Dat sy jaerlicx mit malcander vierwerff sellen visitieren dit huys ende die kinder voers. om alle goede ordinantien ende regementen daertoe dienende in weesen te houden.

Des (daarom) sel die pater van sinte pouwels of syn nacomelinc (opvolger) dat huys ende kinderen bewaren ende regieren by (door) hem selven off eenich van sijnen broederen, die daer toe dienen sel.

Ende en sel om niemens bede wille enich kint daer in mogen ontfangen worren sonder belieff ende goetduncken der drier goeder mannen als armbout, Jan en gerrit voers.

Omtrent de eisen die gesteld werden tot toelating van de jeugdige fraters of „arme clercken" lezen we het volgende:

„Ende die men daer in ontfangen sel te wonen die moet wesen een arm clerck, goet van wille en van leven. Ende dat sijn uterste (vaste) wil syn meninc is te cloester te gaen als hy genoech ge

leert is, na den raet ende goetduncken der goede heeren voors.

Ende sel moeten hebben gehoort *primum tractatie petri hispanien,* ende comen ofte willen leeren singen, ende wesen te minsten out twaelve of dertien jair ende dragen sijn caproen (hoofdkap) aengetogen mit een huycke (mantel) ende wesen sonder gebrec, dat hij priester werden mach (kan) ende dathy te minsten een jaer gewoent hebbe in onse stad voors.

Voort sellen dese kinderen voors. alle avonts in dese huyse voors lesen een *miserere* ende een *deprofundus* (boetpsalmen) voer Armbout ende margriet jansdr. ende alle dergheenre zielen, die in eniger manieren enich goet daertoe gedaen hebben ende noch doen mogen".

Ook de verplichtingen der H. Geestmeesters ten opzichte der arme clercken werden nauwkeurig geregeld met de volgende bewoordingen:

„Ende dat die heylige geest meesters uut minnen (uit liefde) tot desen armen kinderen een toesicht hebben sellen gelyc als sy tot anderen armen menschen doen.

Ende den selven kinderen geven uut gratien (uit liefde) (zo)als sy jaerlicx te geven plegen uut goeder gewoente den collaciebroeders een sijde specks ende een last turfs ende een voet vleyschs ende voert (verder) ander gonsten".

Wat het huis zelf betreft, daaromtrent was het volgende vastgesteld:

„Ende dat men dat hyus sal mogen transfereren (over plaatsen) op een ander bequamer plaets totter selver clercke behoeff . . . . welck men nochtans niet doen en sel sonder bekennen van ons ende der seven bewairers voirs".

Uit de bovenstaande giftbrief blijkt, dat Armbout Gerritsz het pand aan de Fraters afstond ter opleiding van jeugdige „arme clercken", dit blijkbaar daar de beschikbare ruimte op de Spieringstraat reeds lang verre van voldoende was.

Van dit huis op de Groeneweg zegt Wálvis in 1713 dat „d'oude toegestopte en vermetzelde muuren noch heden een klein nateken laaten en wierd het arme Fraterhuis benoemd. In dit huis was eene Kapelle of gemeene bidplaats".

De clercken waren gekleed in een mantel van grijze stof, afhangende tot even over de knieën en vastgehouden door een

Gezicht op het koor van de St. Paulus-kapel van het Collatiehuis voor de afbraak in 1943.

Foto W. A. de Bruyn

zwart wollen gordel. De beenbekleedsels waren ook van grijze kleur. De hoofdbedekking bestond uit een zwarte kap of caproen; het hoofdhaar was op de kruin afgeschoren.

Het onderwijs omvatte de wetenschappen nodig voor hun vorming tot het priesterschap. Het bovenvermelde boek van Petrus Hispanus, waarvan de clerken bij hun opname het eerste tractaat moesten gehoord hebben, was waarschijnlijk het leerboek „Tractatus Logicales", een in die tijd veel gebruikt leerboek voor Logica en Dialectica.

Bij het onderwijs aan de clercken werd naast de scholastieke studiën veel aandacht gewijd aan de latijnse taal, die in verschillende fraterhuizen de gewone omgangstaal was. De schrijver Delprat zegt zelfs: „de Latijnsche muze schijnt vooral Gouda en de kloosters van den omtrek tot haar zetel te hebben gehad". Als voorbeelden hiervan noemt hij: Jacob van Gouda, Willem Hermansz., Franciscus van Gouda, en Reynier Snoy, allen geleerden, die door hun geschriften in hun tijd beroemd waren en van wie het opmerkelijk is, dat zij zonder uitzondering de latijnse dichtkunst beoefend hebben.

Wij denken hierbij onmiddellijk ook aan de geleerde schrijver Erasmus, die geruime tijd in Steijn verbleef. Deze schreef echter in prozavorm. Op latere leeftijd erkende Erasmus Cornelius van Gouda als zijn leidsman bij zijn vroegste literaire arbeid.

Een zeer bijzondere plaats in de rij der leerlingen van het Fraterhuis wordt ingenomen door Johannes Standonck uit Mechelen.

Zijn ouders waren behoeftige mensen, waarom hij zich voor zijn voortgezette studie bij de fraters in Gouda vervoegde, die hem bereidwillig opnamen. Na beëindiging van zijn studiën alhier werd hij toegelaten tot de hogeschool te Parijs, waar hij later hoogleraar werd en ten slotte met het rectoraat werd bekleed in 1485.

Een bekende figuur is ook geweest Gerard van Gouda, voormalig Collatiebroeder, die later abt werd van het Benedictijner klooster van Stoley bij Tweebruggen.

Aan verschillende inrichtingen van hoger onderwijs z.a. gymnasiums, seminaries bestaat nog het gebruik, dat het studiejaar besloten wordt met een plechtige voordracht door een of meer der studenten, of door het vertonen van een bijbels- of klassiek toneelspel.

Ook aan het Goudse gymnasium was dit in de 18de eeuw

nog het geval. In de Librye bevinden zich verschillende bundels latijnse toespraken, die bij dergelijke gelegenheden zijn gebruiken.

Dit gebruik klimt op tot de Middeleeuwen, toen de leerlingen van „die grote scole" waarschijnlijk in samenwerking met de clercken van het Fraterhuis jaarlijks „up sint jansdach" een spel vertoonden op de markt. Deze vertoningen hadden plaats op een houten stellage, die men toenmaals een „schavot" noemde.

In de stadsrekening van 1552/53 (Timmeren) komt een post voor, waaruit blijkt, dat aan den timmerman Pieter Claesz een schelling was betaald „van 't schavot te maken om een spel *joannis* dair op te spelen".

Dit spel werd opgevoerd door de leerlingen van de Hieronymusschool te Utrecht, die hier kwamen onder leiding van hun rector, die volgens dezelfde rekening 1552/53 bij de Collaciebroeders zijn intrek nam.

Onder het hoofdstuk „Schencken" lezen we n.l.: „item gesconken die Rectoir van Utrecht tot die Collacybroeders bij Govert 8 cannen wijns, elcke canne 3 stuvers.

We mogen aannemen, dat de Goudse studenten wederkerig proeven van hun kunstvaardigheid in andere steden hebben afgelegd, ofschoon gegevens daaromtrent ontbreken. Ongetwijfeld is er ook verband te zoeken tussen deze spelen en de „Camers van Rhetorike", die in de 15de en 16de eeuw hun bloeitijd gekend hebben. De Goudse Camer „de Goudsbloem" werd opgericht in 1437.

Van scriven, verluchten en glasscriven.

Wij hebben er reeds de aandacht op gevestigd, dat in het midden van de 15de eeuw en ook nog later de fraters ter versterking van hun inkomsten door schrijfwerk en het binden van boeken in hun onderhoud moesten voorzien.

Ofschoon omstreeks 1450 de eerste proeven van drukwerk verschenen, zou het nog vrij lang duren, eer deze kunst zo vervolmaakt was, dat aan het schrijven en copiëren van boeken een belangrijke concurrentie zou worden aangedaan.

We zien dan ook, dat deze arbeid een voornaam deel van hun dagtaak vormde. Reeds Geert Grote en zijn medewerker Floris Radewijnsz hadden hun grootste aandacht en zorg er aan gewijd.

Op vastgestelde uren begaven de fraters zich naar het scrip-

torium (de schrijfkamer), waar zij papier en perkament vouwden en sneden. Het perkament werd vervolgens met een scherpe loodstift gelinieerd, wat op oude handschriften meermalen nog duidelijk te zien is.

De verschillende benodigdheden zoals perkament, lijm, honing en was werden verkocht door de Regulieren van St. Marie bij Beverwijk.

Bij het copiëren van boeken en handschriften luisterden één of meer afschrijvers naar hetgeen een der fraters dicteerde. Hieruit is het te verklaren, dat oude schrifturen in spelling en lezing soms enigszins verschillen.

In de schrijfkamer mocht wegens brandgevaar niet gestookt worden. Bij strenge koude echter kregen de afschrijvers van tijd tot tijd gelegenheid zich in een ander vertrek te verwarmen. Slechts zeer zelden wordt aan het einde van het afschrift de naam van de copiïst vermeld. Men beschouwde het werk als een deel van de gewone dagtaak ter ere Gods verricht. Niemand mocht zich dan ook beklagen over sommige onaangenaamheden, die aan het werk verbonden waren.

Een enkele maal echter vindt men aan het einde van het geschrift de toevoeging: „Bid voir den scriver".

Aan het vervaardigen van liturgische boekwerken werd meestal bijzondere zorg besteed door het aanbrengen van fraai gekleurde initialen, opschriften en bladranden. Deze artistieke arbeid behoorde tot de taak van de rubricator.

Over het algemeen was het werk der fraters overeenkomstig hun levenswijze eenvoudig van uitvoering. Slechts in bijzondere gevallen van bepaalde opdrachten werden zeer kostbare exemplaren met prachtige miniaturen vervaardigd door de verluchter of illuminator.

Onder de Goudse fraters worden als bijzonder bekwame schrijvers genoemd *Adrianus de Mera* (v. d. Meer?) tijdens het rectoraat van Hendrick van Erp.

Johannes van Goch staat niet alleen bekend als goed clericus, maar ook als bekwaam schrijver en verluchter.

Nog wordt de naam *Petrus van Gouda* vermeld. Deze was echter niet te Gouda werkzaam, maar wordt met eerbied genoemd in de kroniek van het fraterhuis Windesheim bij Deventer. Hij copieerde tot in zijn hoge ouderdom, gewapend met een dubbele bril, missalen.

(Moll II2, bl. 322).

Tekening van de grafzerk van een Collatiebroeder, gevonden bij de afbraak van het Collatiehuis; thans in het Stedelijk Museum.

De kunstvaardigheid der fraters beperkte zich evenwel niet alleen tot het schrijven en het met fraaie kleuren en goudstof verluchten van papier en perkament, ook de glasschilderkunst „het glasscriven" is door hen beoefend. Daarop wijzen de volgende posten in de stadsrekeningen.

1501 betailt broer Cornelis tot die Collaciebroeders van vier glaesen die in de raetcamer staen 1 l. XIII sc. IV d.
1520 noch betailt broeder Cornelis glaesmacker tot die collaciebroeders van XVII ronden (ronde glazen) gesconcken mynheer van Angy vice-cancelier. II l. XV sc.

Dat de fraters om hun kunstzin een zekere bekendheid genoten, blijkt ook uit de opdracht, die zij in 1506 na het overlijden van Filips de Schone van het stadsbestuur ontvingen tot het maken van wapenschilden. Deze moesten aangebracht worden aan de kandelaars in de twee plechtige rouwdiensten, die bij deze gelegenheid in de St. Janskerk zouden gehouden worden.

We lezen daaromtrent in de stadsrekeningen van 1506: „betaelt die collaciebroers van diverssche wapenen gemaict ende verbesicht in de uytvaert van onsen koninck van Castilien".

Deze wapenen moesten dienen „om de kandelairs te verschilden"

De Collatiebroeders als drukkers.

Een belangrijke wijziging in het dagelijks leven der fraters bracht de uitvinding der boekdrukkunst omtrent het midden der vijftiende eeuw. Naarmate de techniek van de drukkunst verbeterde, nam ook het aantal drukkerijen toe, vooral nadat de blokdruk had plaats gemaakt voor het drukken met losse letters. De gedrukte boeken waren belangrijk goedkoper, zodat het afschrijven van boeken langzamerhand verminderde en de fraters genoodzaakt waren de bakens te verzetten.

Reeds was in 1477 de beroemde aartsdrukker Gerard Leeu te Gouda werkzaam. Van Govaert van Ghenen en Godefridus van Os, eveneens drukkers te Gouda, worden de eerste uitgaven vermeld in 1486.

Toen Gerard Leeu hier zes jaar zijn bedrijf had uitgeoefend verliet hij de stad en vestigde zich te Antwerpen. Na zijn dood in 1493 werd een gedeelte van het materiaal zijner drukkerij verkocht. Het wetenschappelijk vergelijkend onderzoek van den

bekenden incunabulist, M. E. Kronenberg, heeft aangetoond, dat bepaalde lettertypen uit de drukkerij van Gerard Leeu bij de Collatiebroeders te Gouda worden teruggevonden, die dus blijkbaar een gedeelte van de drukkerijinventaris van Leeu hebben overgenomen. Dit is waarschijnlijk gebeurd in het jaar 1494 of '95, daar de oudste drukwerken, die van de fraters bekend zijn, van 1496 dateren.

Bij de alleroudste drukken, de zogenaamde wiegedrukken of incunabelen, is het meermalen onmogelijk het juiste jaar van verschijnen te bepalen. Dit vindt zijn oorzaak daarin, dat eerst in 1473 boeken in de handel gebracht werden met gedrukt jaartal. Zelfs de naam van de drukker ontbrak meer dan eens.

Een typische eigenaardigheid is ook, dat bij vele der eerste drukwerken drukker en tijd van verschijnen pas op de laatste bladzijde van het boek vermeld worden. Zie b.v. in de Goudse Librye het prachtige boekje: Ghetidenboec: Ghetiden van onser lieven vrouwen".

Onder de incunabelen treffen we er verschillende aan, die rijk geïllustreerd zijn met zeer mooie houtsneden. Prachtig werk leverde vooral Jacob Cornelisz van Oostzanen, de eerste belangrijke houtgraveur uit deze periode, die alles verfijnde en cultiveerde, wat hij aan houtsneden bij zijn voorgangers vond.

Hij werkte voor verschillende drukkerijen o.a. voor Gerard van Os en voor de Collatiebroeders te Gouda; ook voor de Regulieren van het klooster „de Hem" bij Schoonhoven.

Er is niet met zekerheid vast te stellen, wat van de persen van het Collatiehuis verschenen is. Walvis dl. II bl. 144 noemt slechts een tweetal titels, waarvan de tweede nog zeer twijfelachtig is.

Het latere onderzoek heeft echter aan het licht gebracht, dat het aantal uitgaven veel groter is, hoewel door de reeds besproken oorzaken zeker niet alles bekend is en ook veel is verloren gegaan. Door deskundigen wordt het aantal uitgaven geschat op 20 tot 25.

Van deze uitgaven vinden we er verschillende vermeld in de: „Histoire de la typographie Neerlandaise au XVme siècle" door F. A. G. Campbell.

Ook in: Het Boek, 12de jaarg. door M. F. Kronenberg.

We vermelden daaruit de volgende titels:

Der maghet Liedwy van Scyedam leven ende mirakelen. Voleundet ter Goude in Holland tot die Collatie Broeders. In den Jare ons Heren MCCCCXCVI den tienden dach in Junio.
(in 4°; gotische letters).

Ghetidenboec. Ghetyden van onser liever vrouwen van den heyligben cruyse. Die seven Psalmen. Die Vigilie van negen lessen. Mit vele andere gebeden.
Geprent ter Goude in Holland. Int jaer ons Heren MCCCCXCVI den XX dach in April. Ex domo fratrum in Gouda. (met 32 houtsneden). in 8°.

Ghetyden vanden seven bliscappen O. L. Vrouwen 1521.

Die historie van den heyligen Patriarch Joseph Bruydegom van de Maget Maria ende opvoeder ons Heren Jesu Christi.
Gheprent ter Goude tot die Collaciebroeders (in 8°; gotische letters).

Devote getyden van den leven ende passie Jhesu Christi.
. . . .voleyndet ter Goude in Hollant tot dye Collacye broeders. Int jaer ons Heren MCCCC endeXCVI op sinte Franciscus avont.
(gotische letters; met houtgravuren).

Aflaten van dye broederscap van onser Vrouwen ghilt (gilde) ende van St. Anna.
Gheprent ter Gou — Tot die Collaciebroeders (gotische letters; in 8°).

Die corte doerne Crone.
Gheprent ter Gou tot die Collaciebroeders (in 8°).

Breviarium Trajectense.
Goudae, in domo fratrum Collationum. 1497, 1508.
(gothische letters).

Cantuale Trajectensis diocesis (uitg. 1497, 1505, 1508)

Praetiunculae in divinis Missarum officiis.
In Gouda. Ex domo fratrum (gotische letters).

Muntplacaat by den Eertshertoghe van Oestenryck. Hertoghe van burgundien . . . . Grave van Vlaenderen Hollant-Zeelant. . . . .
(in gotische letters).

Aelius Donatus. *De octo partibus orationis* (in 4°. op veleyn in gotische letters).

Dit is die beduydenisse der missen, van Gerrit van der Goude. 1506 (in 8°; gotische letters).

Van dit werkje bevindt zich een latere uitgave in de Stedelijke Librye te Gouda.

Zie hierover: P. Dalmatius van Heel, O. F. M.: De Minderbroeders in Gouda, dl. I, bl. 73—75.

Het werk „*Sermones Sensati*" Jacobi de Voragine, een preekbundel, die in verschillende fraterhuizen gebruikt werd en in 1476 verscheen, wordt ook door Walvis opgegeven als gedrukt bij de Goudse Collaciebroeders. Dit is echter niet juist. Het is een folio-uitgave van Gerard Leeu. Een gedeelte van dit werk (Mensis Febr.) is aanwezig in de Goudse Librye.

Ook een ander werk: „*Gesta Romanorum*" met moralisatiën in de vorm van toespraken was in verschillende fraterhuizen in gebruik. Het werd te Utrecht en in Gouda gedrukt sedert 1473. Het is dus mogelijk, dat het later ook bij het Collatiehuis verscheen, maar zekerheid daaromtrent bestaat geenszins.

Voor hun ascetisch leven, hun onderwijs en prediking hun literaire arbeid en hun drukkerij was het bezit van een welvoorziene bibliotheek voor de fraters een hunner vrome wensen. Wanneer de middelen het toelieten, zag men er dan ook niet tegen op soms vrij hoge bedragen te besteden om in het bezit daarvan te komen. Dergelijke kostbare werken werden zelfs door een kettinkje aan de lessenaars bevestigd, opdat ze niet zouden verloren gaan. Ook gebeurde het meermalen, dat men lang begeerde werken in bruikleen trachtte te krijgen teneinde ze te copiëren.

Ondanks de weinige voorspoed in het Collatiehuis gedurende de beginjaren der stichting was men in Gouda er toch in geslaagd zich een vrij aanzienlijke boekencollectie te vormen van zeer gevarieerde aard. Hendrick van Arnhem heeft in zijn kroniek van het Fraterhuis een lijst samengesteld van het boekenbezit der fraters in de tweede helft der 15de eeuw. Deze collectie was afkomstig uit de nalatenschap van de stichter van het Collatiehuis Dirck Florisz., die aan het huis ook zijn boekerij had geschonken.

We vinden daarin vermeld: bijbels, kerkvaders, theologische

en liturgische werken, passionalen, sermoenen enz. Ongetwijfeld is dit aantal door aankoop, afschrijven en schenkingen later belangrijk vermeerderd. Van deze merkwaardige boekenschat schijnt niets bewaard gebleven te zijn.

Een eigenaardig tijdsverschijnsel is, dat de fraters nog een legaat van boeken ontvingen, nadat zij reeds de stad verlaten hadden.

Op 3 Aug. 1602 besprak Dirck van Bergen, pastor tot Haestrecht, bij testament, opgemaakt door notaris Th. E. Puttershouck, zijn boeken aan de „arme fraterkens".

Dergelijke schenkingen aan katholieke instellingen kwamen in die tijd meer voor. Velen leefden nog in de stille hoop, dat de verhoudingen van voor de „alteratie" zouden terugkeren.

Zo besprak Mr. Jan Jansz. van der Goude, eertijds Pater van 't klooster Nazaretn binnen Haarlem, nog op 9 Juli 1615 bij uiterste wil twee honderd gulden aan het Fraterhuis te Gouda, te stellen in handen der H. Geest-meesteren ter tijd toe, dat het voorzegde Fraterhuis weer in zijn vroegere staat zou zijn teruggekeerd. (Walvis bl. 205).

De St. Pauluskapel.

Zoals het Fraterhuis door aan- en verbouw langzamerhand tot zijn definitieve gedaante kwam, ging het ook met de St. Pauluskapel aan de noordzijde.

Na de stadsbrand van het jaar 1438 werd het oorspronkelijke Collatiehuis herbouwd en bestond toen uit drie delen, waarvan het voorste gedeelte aan de straat bestemd was voor het houden der collaties. Eerst in het jaar 1462 is er van een kapel sprake, die toen door verbouwing der inwendige ruimte was tot stand gekomen. Het is echter waarschijnlijk, dat reeds vroeger een gedeelte van het huis tot kapel was ingericht. De inwijding geschiedde op 15 Aug. van dat jaar door Judocus, vicaris-generaal van bisschop David van Bourgondië.

Behalve het hoogaltaar, toegewijd aan de H. Drieëenheid, stond aan de noordzijde het St. Paulus-altaar, terwijl langs de zuidwand der kapel nog twee altaren geplaatst waren, n.l. dat van de Allerh. Maagd Maria en dat van het Zegepralende Kruis. Tegenover het hoogaltaar, in het midden van het koor, was nog een vijfde altaar opgericht, toegewijd aan den H. Hieronymus.

Een nieuwe verbouwing had plaats in de loop van 1473 en '74

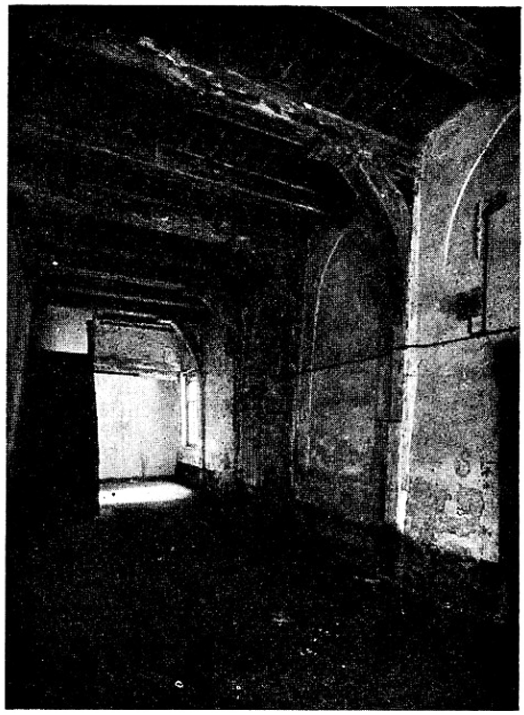

Kijkje in de kloostergang van het Collatiehuis.

door vergroting van het priesterkoor, dat op 16 Juni 1474 werd ingewijd door Mgr. Goswinus, bisschop van Hieropolis.

Onder de kerkelijke schatten worden in het bijzonder genoemd een zeer fraai beeld van de H. Maagd en een van de H. Paulus, de patroon en beschermer der kapel. Dit laatste was oorspronkelijk geplaatst boven de ingang van de kapel, doch kreeg later een plaats op het naar die heilige genoemde altaar.

Dit borstbeeld schijnt men tijdens de woelige dagen van de beeldenstorm in een kast van het stadhuis verborgen te hebben, waar men het in 1758 toevalligerwijze terugvond. Het is een houten beeld, doch hier en daar met pleisterwerk opgemaakt om de fijnere vormen van haar, baard en wangen scherper te doen uitkomen. Het geheel is in natuurlijke kleuren beschilderd; alleen de baard is verguld.

In de borst is een holte aangebracht, waarin zich achter glas weleer een reliquie van de H. Paulus bevond. Deze reliek is echter verloren gegaan.

Het beeld rust op een vierkant houten voetstuk; op de randen daarvan is met vergulde letters de naam van St. Paulus aangebracht. Later is het naar het Stedelijk Museum overgebracht, waar het nog aanwezig is.

(Zie ook de mededeling van den heer P. D. Muylwijk, bl. 151).

Door de kerkelijke overheden werden meermalen geestelijke en andere voorrechten aan het Fraterhuis en de kapel verleend o.a. ook het recht op een eigen kerkhof. Toen in 1943 de voormalige St. Pauluskapel met de aangrenzende gebouwen waren afgebroken en het gehele terrein genivelleerd, kwam bij opgravingen ook een buitengewoon fraaie grafzerk te voorschijn, die blijkens het prachtige gotische randschrift eenmaal het graf afsloot van „jan hughe ghysbrechtsoen die storf int jaer ons heren duisent vyf hondert ende vier de XXVIste dach in october". (Zie afbeelding).

De prachtig gestileerde figuur in lange toga met wijde mouwen geeft ons waarschijnlijk het beeld van een der fraters uit het Collatiehuis. Ook deze steen heeft een plaats gekregen in het Stedelijk Museum „Het Catharina-Gasthuis".

Een merkwaardige bijzonderheid, die we vermeld vinden in het oudste Goudse keurboek (1490—1500) is, dat ten tijde van pestepidemieën „een maent nae den dagh datter yemant in huus

gestorven is geen poirters neringhe sullen doen en sullen gaen ter kercke totte collatienbroeders ende in andren kercke sonder in de parochiekerck te comen ende sullen in hoir hant dragen een witte roede die lanck sal syn een elle int openbaer ende nyet heymelicken".

Ook nadat in 1572 tengevolge van de Reformatie de St. Jan aan het gebruik der katholieken onttrokken was, konden deze nog enige tijd hun kerkelijke plichten in de St. Paulus-kapel waarnemen.

De Jeruzalems-kapel.

Omtrent deze kapel verhaalt Walvis, dat er in zijn dagen een overlevering bestond, volgens welke de kapel gesticht zou zijn door twee gebroeders uit dankbaarheid na een geslaagde tocht naar het H. Graf te Jeruzalem.

Het is wel opvallend, dat in de tijd van de stichting der kapel het doen van bedevaarten naar het H. Land veelvuldig voorkwam, zoals ook blijkt uit de Goudse archieven. Als bewijs daarvoor geven we hier enige posten uit de stadsrekeningen omtrent 1500.

ghesconcken *den broeders van den heyligben lande* na ouder costume (gewoonte) IIII stede cannen wyns op ten palmdach (Zondag voor Pasen).

rek. 1496 fol. 19r°.

ghesconcken die *ridders van hierusalem* opten palmdach na ouder ghewoenten . . .

rek. 1497. fol. XVIIr°.

ghesconcken die *goodsridders* upten palmdach ten huse van gherit gheerlofsz. VI stede cannen wijns . . . .

rek. 1503. fol. XIIIv°.

gesconcken upten palmsonnendach die *heeren* die geweest hebben ten heyligen lande an wyn tot ses stede canne toe . . .

rek. 1521. fol. XXIIIr°.

gheschoncken die *ridders die ten heyligen graeff* (graf) hebben geweest upten palmdach ses stede kanne wyns . . . .

rek. 1522. fol. XX.

noch gesconcken die acht *pelgrims van Jherusalem.* up palmdach VIII stede cannen wijns.

rek. 1523. fol XXIVv°.

Volgens het artikel: „Matricule des Pélerins ou des voyageurs des Pays-Bas en Terre Sainte" voorkomende in de „Héraut d'armes" 1873, behoorde tot deze pelgrims ook: Ghysbert de Raet, prïtre de Saint Jean de Gouda".

Deze Ghysbert, vicaris van het St. Andries-altaar in de St. Janskerk, bezocht niet alleen Jeruzalem om daar het graf des Heren te vereren, maar ook de berg Sinaï alsmede het graf van de martelares St. Catherina.

Na zijn terugkeer kocht hij van Gheertruyt Florisdr. een „huysinghe en erf" aan de Spieringstraat ten einde aldaar een kapel te stichten uit dankbaarheid voor de gelukkig volbrachte pelgrimstocht. Van de betreffende koopacte is een afschrift bewaard gebleven, luidende als volgt:

„Van den eyghen die Gheertruyt Florisdr. heeft gegheven Heer Gysbert Raet van haer huysinghe en erf, *daer die capelle op getimmert is.*

Wy Dirk Dirksz., Adriaen Gerritsz. en Gerit Willemsz. scepenen binnen der Goude oriconden ende kennen, dat wij ghesien ende ghelesen hebben in der stede eygen boick daer Gheertruyt Florisdochter een eygen van een huys en erf overghegeven heeft inhoudende van woerde tot woerde aldus:

Geertruyt floris dochter mit haer ghecore voeght heeft vercoft ende overghegheven heer Gysbert Raet Willemsz. priester dat huys ende erf daer zy nu ter tyt in woont mit twee cameren ende erven daer besiden an ghelegen syn ant voors. huys, daer naest ghelegen syn dat convent van die Regularissen mitter stege an die zuytzyde endat convent van die collacibroeders an die noortzijde gelegen after die kerk, in Spierincstraet, vry mit 's heren pacht.

Actum den vijff en twintichsten in februario, anno vier ende 'tnegentich.

In kennisse der wairheyt besegelt mit onsen zege.en ghegeven opten sevensten dach in maert int jaer ons heren dusent vier hondert ses en tnegentich".

De kapel door Ghysbert Raet op dit terrein gesticht, werd geheel uit eigen middelen bekostigd, zonder dat hij van iemand ook maar iets voor de bouw wilde ontvangen.

Zijn vrijgevigheid strekte zich echter nog verder uit door ook voor de inrichting der kapel te zorgen en voor alles wat tot de H.H. diensten nodig was; n.l. een altaar met een fraai drieluik,

Het dagelijks leven in een Fraterhuis (Geert Groote te midden van zijn leerlingen, naar een aquarel van prof. A. J. Derkinderen, 1895).

gouden en zilveren liturgisch vaatwerk, een geschreven missaal, kostbare misgewaden enz.

Ook vereerde hij het in de kapel opgerichte „Graf des Heren" met een prachtig op hout geschilderd rond tafereel, terwijl in de scheidingsmuur tussen de kapel en de refter der fraters de kunstig in steen gehouwen en fraai gepolychromeerde „Verrijzenis des Heren" werd aangebracht met vleugeldeuren aan beide zijden.

In een oud renteboek van het Fraterhuis wordt melding gemaakt van enkele bijzonderheden betreffende deze kapel. We lezen daar:

„Kenlick en de openbaer si een ygelick dat heer Ghysbert Willemsz. Raet priester ende ridder Gods van Jheruzalem ende van St. Katheryn heeft gethymert met zyn eyghen goet ter Gou an ons clooster een costelike capelle met dat heylighe graf. Welcke capelle is costelick gheciert met goede diensten ende costelike ornamenten ende clynodien; ende heeft ons verbonden (verplicht) in deze capelle te lezen ten ewighen daghen alle weke XII missen ende noch daertoe alle Vridaghe XII arme ouwe mannen, die niet ghewinen en moeghen (de kost niet kunnen verdienen) als si in der voorsz. capelle des Vridaghes te seven uren misse hebben gehoort so wort een yghelick ghegeven een hollantsche stuyver. Voirt soe moeten in der capelle barnen (branden) ten ewighen daghen drie lampen en hiertoe heefti geordineert dese navolgende renten . . . .

Item desen dienst ende last hebben wi ontfanghen int jaer XVe ende elff in Meye den achtentwintichsten dach.

De kapel werd geconsacreerd in 1504 door heer Adrianus van Appeltern, wijbisschop van Utrecht en volgens een ander handschrift in 1505 na langdurige onderhandelingen aan pater Garbrandus en alle fraters van het Collatiehuis overgedragen.

Ghysbert Raet overleed in 1516. Overeenkomstig zijn wens werd hij begraven in de door hem gestichte kapel, waar een zeer fraaie steen zijn graf dekte. De zerk was versierd met een grote meesterlijk gegraveerde koperen plaat in het midden en vier kleine op de hoeken.

Het gotische hartschild heeft als randschrift de tekst:

In tenebris stravi lectulum meum
Et rursum post tenebras spero lucem.

(In duisternis heb ik mijn bed gespreid
en na de duisternis hoop ik weer op het licht).
Job. XVII.13. en XVII.12.

In het midden zien we een staande engel, die in de rechterhand een schild houdt, waarop in zwart een zilveren miskelk, zinnebeeld van het priesterschap, vergezeld links en rechts van een zilveren Jeruzalemsveer of palmtak ter symbolisering van het ridderschap van Jeruzalem.

In de linkerhand houdt hij een gedeeld schild:

I. in rood een zilveren graftombe, waarboven het zilveren Jeruzalemskruis.

II. in zwart het zilveren martelrad van de H. Catharina doorstoken met twee gekruiste zilveren omhoog gerichte zwaarden.

De kleinere hoekplaten geven de bekende gevleugelde symbolen van de vier Evangelisten: een engel (H. Mattheus), een leeuw (H. Marcus), een os (H. Lucas) en een adelaar (H. Johannes).

We mogen m.i. aannemen, dat de zilveren graftombe, die afgebeeld is op het wapenschild, dat de engel in de linkerhand draagt, een voorstelling geeft van het „Heilig-Graf"monument dat Heer Ghysbert Raet in de kapel had doen oprichten.

De platen zijn na de Reformatie lange tijd in het Weeshuis alhier bewaard gebleven. In 1807 werden ze geëxposeerd op de „Galerie de l'Histoire du Travail, section des Pays-Bas. Ze hebben later behoord tot de verzameling van Mr. van der Kellen, zijn vervolgens het eigendom geworden van Jhr. Mr. Victor de Stuers, daarna overgebracht naar het Ned. Museum in Den Haag en bevinden zich thans in het Rijksmuseum in Amsterdam.

Waar het hier kunstvoorwerpen van historische waarde betreft, nauw verbonden met de geschiedenis van onze stad, zullen ongetwijfeld velen de wens koesteren, dat deze voorwerpen nog een eervolle plaats mogen krijgen in de mooie verzamelingen van ons gerestaureerd Stedelijk Museum.

Tot de kostbaarheden van deze kapel behoorde weleer ook een klein altaarstuk of drieluik uit het begin der 16de eeuw. Het middenpaneel stelt de Kruisiging voor, de beide zijpanelen de Afneming van het Kruis en de Opstanding uit het Graf. Deze tryptiek, waarvan de maker onbekend is, vraagt een restauratie. Zij bevindt zich thans in het Stedelijk Museum.

Het is jammer, dat bij latere verbouwingen veel moois van

deze eens „costelike capelle" is verloren gegaan en dat zelfs de restauratie van de gotische ramen niet deskundig schijnt uitgevoerd te zijn.

Tragisch was het lot, dat was weggelegd voor het Fraterhuis en zijn bewoners, toen in 1572 Lumey met zijn ruwe benden de stad was binnengetrokken en zich op het Slot had gevestigd.

Op een namiddag van dat jaar schoolde een troep woeste huurlingen voor het huis samen „en wierd alles, gewijd en ongewijd, geschonden, gerooft, verbroken, en nauwelijks was er een hoek voor de broeders vrij".

In deze hachelijke ogenblikken kwamen Joannes Rixtelius, kloosteroverste „een spiegel van godsvrucht en doorlezen in de gewijde Schriften" met zijn huisverzorger of procurator, Adrianus Textorius Lambrechtsz uit Gouda „den vorigen in godsvrucht en zeden gelijk" en den portier, frater Arnoldus van Delft, met elkander overeen aan Lumey, die op het Slot verbleef, verslag te doen van het gebeurde en bescherming te verzoeken.

Onderweg op de Spieringstraat ontmoetten zij iemand, die hen waarschuwde voor het gevaar en hun afried er heen te gaan, waarop de portier terugkeerde, doch Johannes en Adrianus, in te groot vertrouwen, vervolgden hun weg naar het Slot.

Nauwelijks waren zij binnengelaten of zij werden op bevel van Lumey door een woeste bende aangevallen en op het voorplein en later in de tuin op de afschuwelijkste wijze gemarteld en gedood.

De lijken werden onder vuilnis en wat aarde begraven; tegelijk werd aan de burgers verboden zich in de zaak te mengen, „doch dit deed de mommelinge in de stad meerder worden".

Na verloop van acht dagen werden de lijken op verzoek van Maria Fransdochter en door bemiddeling van de Slotvoogd, Adriaen van Swieten vrijgegeven. Onder toevloed van een talloze menigte werden de lichamen, na eerst verzorgd te zijn, naar hun kapel overgebracht en voor het hoofdaltaar bijgezet.

Ten gevolge van de ongeregelde toestanden dier dagen waren de fraters genoodzaakt hun huis te verlaten en zijn waarschijnlijk in 1572 naar elders vertrokken. De laatste der overgebleven Fraterheren was *Hr. Jan Cornelisz.* Deze schonk nog op 20 Dec. 1629 een som van honderd gulden, om, op de dag van St. Paulus-Bekering (25 Jan.) de patroonsdag van het voormalige Collatiehuis, de kinderen van het H. Geesthuis een pot rijstebrij te geven.

De H. Geestmeesters, die na het vertrek der Fraters de beschikking over de gebouwen kregen, richtten deze in tot een weeshuis, waarvan de voorgevel in de jaren 1603 en 1605 werd vernieuwd, zoals vroeger aan twee ingemetselde witte stenen te zien was.

In de jaren 1642 en 1653 hadden ook nog verbouwingen aan de achterzijde plaats.

Later hebben de gebouwen nog verschillende andere bestemmingen gekend, doordat onderdelen daarvan voor allerlei doeleinden verhuurd werden.

Wie zou b.v. voor enige jaren in de rommelige autogarage met haar werkplaatsen, bergruimten, zolders en de onvermijdelijke schoorsteen, nog de voormalige St. Pauluskapel herkend hebben? Slechts zij, die langs het typische, schilderachtige grachtje aan de N.zijde, later door een nuchter transformatorhuisje op de Jeruzalemstraat aan het oog onttrokken, wat meer opmerkzaam toezag, ontwaarde daar enige dichtgemetselde gothische ramen, wier enige schilderachtigheid bestond in de daarin aangebrachte vensters en luikjes van diverse vorm en grootte.

Aan de oostzijde, van de Groeneweg gezien viel het oog op het voormalige koor, na afbraak van de achterbouw, bont gesierd met lelijke kalkplekken en gedurende de laatste jaren gecamoufleerd door een afschuwelijke hoge, nieuwe gevangenismuur van helrode kleur.

Het fraaie schaliëndak met het typische ranke Angelustorentje heeft in de loop der eeuwen plaats moeten maken voor een lelijke afgeplatte overkapping.

Ook de overige oorspronkelijke delen van het huis hebben door verbouwing talrijke veranderingen ondergaan.

Men kan zich indenken, dat de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg de kosten van een grondige restauratie te hoog oordeelde en toestemming gaf tot sloping van dit historisch complex. Thans is een puinveld het enige wat nog herinnert aan een stichting, die gedurende anderhalve eeuw van zoveel geestelijk en cultureel belang is geweest voor Gouda's bevolking.

Ainsi va le monde!